

Autoportet

Međugorac, Josipa

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:251:219735>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-22**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU
ODSJEK ZA VIZUALNE I MEDIJSKE UMJETNOSTI
SVEUČILIŠNI PREDDIPLOMSKI STUDIJ LIKOVNE KULTURE

JOSIPA MEĐUGORAC

AUTOPORTRET

ZAVRŠNI RAD

Mentor:
Doc.art. Hrvoje Duvnjak

Osijek, 2019.

SADRŽAJ:

1. SAŽETAK.....	4
1. ABSTRACT.....	4
2. UVOD.....	5
3. AUTOPORTRET KROZ POVIJEST.....	6
4. ILUSTRACIJA.....	12
5. IZVEDBA DJELA.....	14
6. ANALIZA DJELA.....	15
7. ZAKLJUČAK.....	19
8. PRILOZI.....	20
9. LITERATURA.....	21

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja _____ potvrđujem da je moj _____ rad
pod naslovom _____
_____

diplomski/završni

te mentorstvom _____

rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranog rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog/diplomskog rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Osijeku, _____

Potpis

_____

1. SAŽETAK

U uvodnom i povijesnom djelu pisanog rada opisana su djela poznatih umjetnika od Jan Van Eycka do Francisa Bacona na temu autoportreta, s namjerom boljeg shvaćanja načina njihove izvedbe i samih motiva zbog kojih se umjetnici odlučuju za takav podhvat. Također se spominju izvori inspiracije u području ilustracije, plakat Alphonsa Muche i ilustrativne skice za film "*Spirited Away*" umjetnika Hayao Miyazakija. Drugi dio rada objašnjava i analizira samostalnu izradu djela na temu autoportreta, te se bavi mojim promišljanjima kroz cijelokupan proces završnoga rada.

ključne riječi : autoportret, Jan Van Eyck, Francis Bacon, ilustracija, Alphonse Mucha, Hayao Miyazaki

1. ABSTRACT

The introductory and historical parts of the paper describe the works of famous artists from Jan Van Eyck to Francis Bacon on the subject of self-portraits, with the intention of better understanding the manner of their performance and the motives for which artists choose to undertake such an endeavor. Also mentioned are sources of inspiration in the field of illustration, a poster by Alphonse Mucha and illustrative sketches for the movie "*Spirited Away*" by artist Hayao Miyazaki. The second part of the paper explains and analyzes the self-drafting work on the subject of self-portraits, and deals with my reflections throughout the entire process of the final work.

keywords : self-portrait, Jan Van Eyck, Francis Bacon, illustration, Alphonse Mucha, Hayao Miyazaki

2. UVOD

Autoportret je umjetnikov prikaz sebe, može biti odrađen kao slika, grafika, crtež, fotografija ili skulptura. Autoportreti stvoreni od strane najpoznatijih umjetnika kroz povijest umjetnosti su dokaz svestranosti ovog žanra. Prikazuju razmišljanje umjetnika o samom sebi, poimanju sebe i svoje okoline , te me je to navelo na odabir same teme. U ovom završnom radu nastojim prikazati kolekciju svojih ideja, razmišljanja, mogućnosti te razrada istih. Težim prikazivanju mogućnosti i nemogućnosti ostvarenja zacrtanog cilja tj. izvedbe ideje.

3. AUTOPORTRET KROZ POVIJEST

Ovaj dugo uspostavljen oblik izražavanja datira iz antike, ali tek od rane renesanse, sredinom 15. stoljeća su slikari počeli češće prikazivati sebe kao glavnog subjekta. Koristeći zrcala kao pomagala, mnogi slikari, kipari i grafičari su prenosili svoj odraz na različite i inovativne načine. U ono vrijeme autoportret je bio vrlo učinkovit oblik oglašavanja za umjetnika, naročito za portretnog slikara. Neki su serijama autoportreta htjeli prikazati promjene kao što su starenje, doživljaj okoline i samo psihičko stanje.

Prvi pronađeni autoporteti datiraju još iz antičkog doba. Pronađeni su samo ostatci, jedan od njih je autoportret Baka odrađen u kamenu 1365. godine prije Krista. Bak također izvodi portret faraona Akenatenoma 1350. prije Krista. Za najranije prikaze autoportreta nakon antike zaslužni su flamanski rano-renesansni slikar Jan Van Eyck, sa svojom slikom "*Čovjek s crvenim turbanom*" (1. slika) iz 1433.godine i slikar francuskog kralja Jean Fouquet sa minijaturom "*Autoportret*" iz 1450.godine.

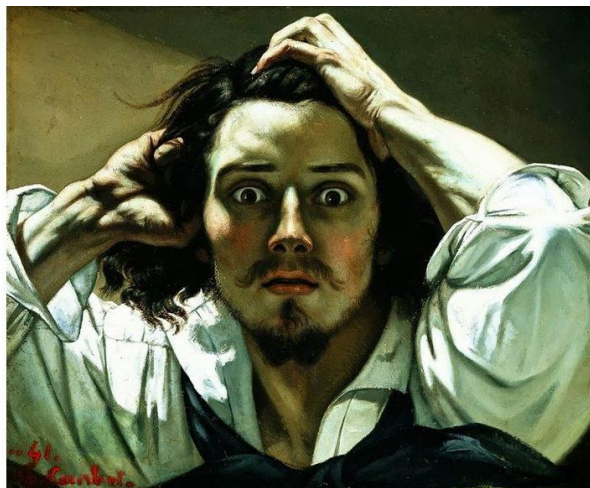

Slika 1: Jan Van Eyck, "*Čovjek s crvenim turbanom*" 1433.godine, slika na drvetu, 26 x 19 cm,
Narodna galerija, London

Tjekom njemačke renesanse, slikar i grafičar Albrecht Dürer izvodi djelo "*Autoportret*" iz 1500. godine koji slikarski pripada flamanskoj tradiciji. Vrlo simetrični prikaz umjetnika, sa svećanim i ozbiljnim licem, nalikuje ranim prikazima Krista. Crtež Leonarda da Vincija

"Portret muškarca u crvenoj kredi" iz 1512. godine prikazuje glavu starijeg muškarca u poluprofilu. Smatra se da je Leonardo da Vinci ovaj autoportret nacrtao u svojoj 60. godini života. Slikari renesanse izbjegavali su samo stvaranje isključivo autoportreta, zbog toga su svoje autoportrete većinom prikazivali skrivene unutar djela. Slikar, kipar i arhitekt Michelangelo Buonarroti tijekom visoke renesanse stvara jedno od svojih najpoznatiji djela u Sikstinskoj kapeli "Posljednji sud", od 1534. do 1541. godine. Oltarna fresla prikazuje tristo likova, te je Michelangelo svoj autoportret prikazao na oderanoj koži koju u ruci drži sv. Bartolomej. Izvrsnu uporabu konveksnog zrcala prikazao je umjetnik manirizma Parmigianino sa svojim djelom "Autoportret u konveksnom ogledalu", iz 1524. godine. Umjetnikov izraz lica je spokojan i ne prikazuje nemir. Sama izobličenja su objektivna, a ne proizvoljna, jer slika bilježi ono što je umjetnik vidio dok je gledao svoj odraz u konveksnom zrcalu. U 17. stoljeću tijekom baroka, flamanski i nizozemski umjetnici slikali su se daleko češće. Rembrandt je jedan od umjetnika koji je vrlo često slikao svoje autoportrete, te svoje djelo "Autoportret" iz 1660. godine slika pred kraj svoga života, već je za sobom imao dugu stvaralačku karijeru, i njegovi autoportreti odražavaju njegov unutarnji razvoj – eksperimentalan u ranim godinama, tetralno prerušen u tridesetima i iskren pred kraj svoga života. Osim Rembrandta umjetnici Anthony van Dyck i Peter Paul Rubens također slikaju svoje autoportrete.

Umjetnik Gustave Courbet prikazuje sebe u svom djelu "Autoportret" (slika 2.) iz 1845. godine kao mladića u očaju. Umjetnik prikazuje otvorene oči koje kao da uranjaju u gledatelja. Vrlo je kontrastna, te se dobiva dojam da lik iskače iz platna. Ostaje nejasno je li očaj prikazan na slici bila umjetnikova trenutna emocija. Odlučio je koristiti pejzažnu orijentaciju platna iako se u to vrijeme portreti pretežno prikazuju vertikalno.

Slika 2 : Gustave Courbet, "Autoportret", 1845. godina, ulje na platnu, 45 x 45 cm, Privatna kolekcija

Vincent van Gogh je jedan od najpoznatijih umjetnika 19. stoljeća, koji je između 1886. i 1889. godine naslikao više od 43 autoportreta koji ostavljaju dojam da slikar ne gleda direktno u promatrača, pa čak kad je i taj pogled fiksiran. Njegovo djelo *"Autoportret s povezom na uhu"* iz 1889. godine prikazuje umjetnika u poluprofilu, sa povezom preko uha. U pozadini je prikazan štafelaj sa platnom. Autoportret također prikazuje umjetnikov lagani emocionalni i fizički pad.

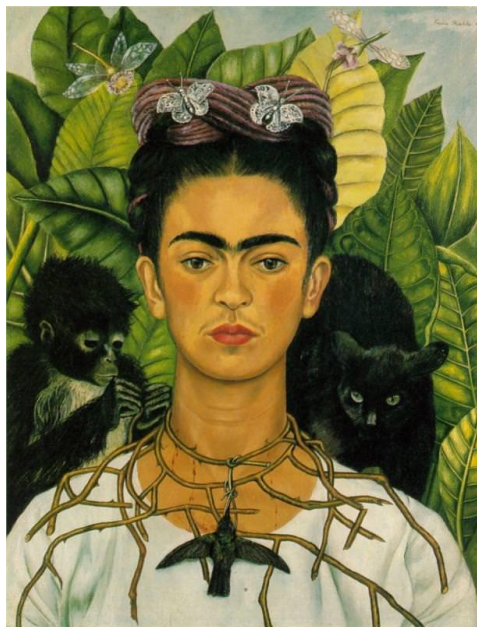
Umjetnik Edvard Munch koji je također tijekom života stvorio veliki broj naslikanih autoportreta, otisaka, crteža i akvarela, od kojih su mnogi prikazivali njegova loša iskustva u životu. Jedna od prvih njegovih litografija je *"Autoportret s kosturskom rukom"* napravljena u Berlinu 1895. godine. Kosturska ruka prikazana na dnu djela predstavlja "memento mori" tj. podsjetnik na smrt, te daje dojam da je to ruka samog umjetnika koji se oslanja pomoću nje, čitava kompozicija podsjeća na nadgrobni spomenik. Još jedan umjetnik koji je naslikao mnoštvo autoportreta je Egon Schiele, te *"Autoportret s Physalisom"* (slika 3.) iz 1912. godine njegov je najpoznatiji. U isto vrijeme prikazuje umjetnikovo samopouzdanje i ranjivost. Kosa i tijelo umjetnika su odrezani, a u pozadini su prikazane grane s obojenim crvenim plohami lampiona. Tijekom ovog razdoblja, Schiele je bio izuzetno produktivan i njegov ekspresionistički stil slikanja postao je nešto smireniji i realističniji.

Slika 3: Egon Schiele, *"Autoportret s Physalisom"*, 1912. godina, ulje na platnu, 32,2 x 39,8 cm, Muzej Leopold, Austrija

Nizozemski umjetnik M. C. Escher bio je očaran neobičnim stihovima i nečim što je opisao kao "mentalne slike". Njegovo djelo *"Ruka s reflektirajućom sferom"* iz 1935. godine prikazuje ruku koja drži reflektirajuću sferu na kojoj možemo vidjeti umjetnika i njegovu okolinu. Ovakvi autoportreti u reflektirajućim konveksnim površinama vrlo su česti u njegovim radovima, te je ovaj zasigurno najpoznatiji primjer. On čini ogledalo predmetom svoga djela, više ga je zanimao način na koji je prostor izobličen konveksnom reflektirajućom površinom nego vlastita slika.

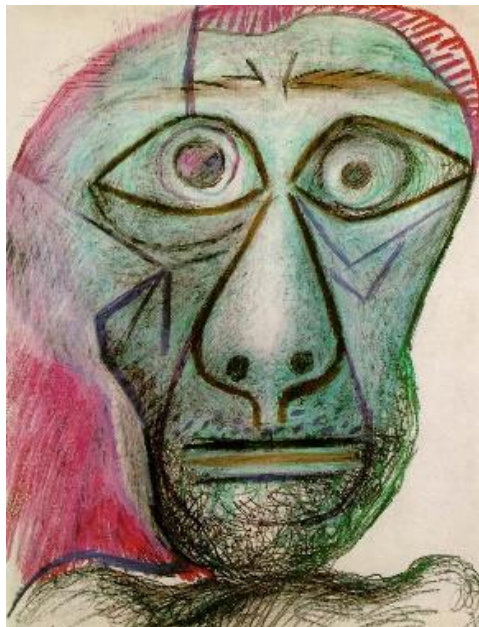
Sve do 20. stoljeća žene obično nisu mogle studirati anatomiju na nagim modelima, što im je otežavalo slikanje većih kompozicija sa mnoštvom figura, što ih je većinu navelo na portretne radove. Umjetnice su utjelovljavale niz uloga u svojim autoportretima, te su se većinom prikazivale dok slikaju, ili samo držeći kist i paletu s bojama. Meksička umjetnica Frida Kahlo je poznata po mnoštvu svojih autoportreta, portreta sa stihovima biljnog i životinjskog svijeta. U njezinom djelu *"Autoportret s ogrlicom od trnja i kolibrićem"* (slika 4.) iz 1940. godine se suočava s gledateljem. Pozadina prikazuje životinjski i biljni svijet. Oko vrata ima lančić od tranja s kolibrićem kojeg je odlučila prikazati u beživotno, u crnoj boji. Izraz lica joj je smiren i svečan, te neprikazuje bol.

Slika 4: Frida Kahlo, *"Autoportret s ogrlicom od trnja i kolibrićem"*, 1940. godine, ulje na platnu, 47 x 61 cm, Boston

Nadrealist Salvador Dalí 1941. godine slika djelo *"Meki autoportret s prženom slaninom"*. Prikazano je meko lice, potpomognuto štakama, koje je Dali smatrao svojim autoportretom, s podstoljem na kojem je natpis naslova djela, a iznad toga kriška pržene slanine. Prikaz autoportreta podsjeća na onaj Michelangela u djelu *"Posljednji sud"* iz Sikstinske kapele. *"Autoportret s dvoje djece"* iz 1965. godine britanskog umjetnika Luciana Freuda sa njegovih dvoje djece prikazuje umjetnikov odraz u zrcalu koje je postavljeno ispod nogu, u pozadini se nalaze dvije lampe iznad ramena umjetnika. Slika prikazuje umjetnika kao kolosalni lik oca, dok su njegova djeca prikazana vrlo sićušno. Simbolizira otuđenost i tjeskobnu.

Tijekom svoje duge karijere Pablo Picasso naslikao je mnoštvo autoportreta koji su često prikazivali i otkrivali njegove psihološke uvide. *"Autoportret suočen sa smrću"* (slika 5.) iz 1972. godine je jedan od posljednji poznatih autoportreta Pabla Picassa, a napravljen je nešto manje od godinu dana prije njegove smrti. Tipično za njegove autoportrete prikazan je s velikim očima koje kao da gutaju gledatelja. Umjetnik je ovdje poražen vremenom i suočen je sa svojom smrtnošću, a pogled mu se čini užasnut, ali hrabar.

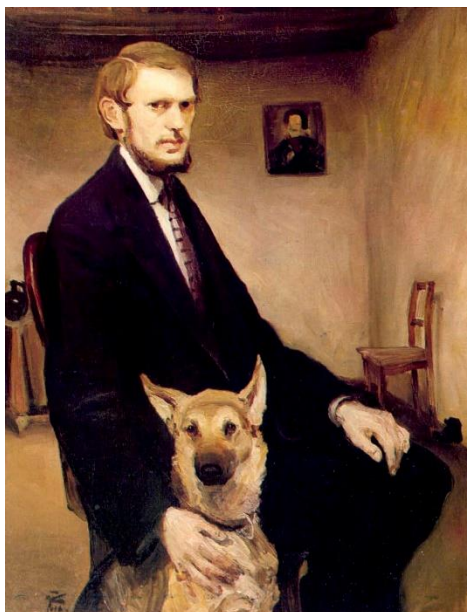
Slika 5: Pablo Picasso, *"Autoportret suočen sa smrću"*, 1972. godine, pastel i olovka na papiru, 65,7 x 50,5 cm, Tokyo

Britanski slikar Francis Bacon poznat po svojim vrlo sirovim slikama i fiksacijama nad osobnim motivima. Njegov triptih iz 1980. godine *"Tri studije za Autoportret"*, prikazuje glavu umjetnika kako izvire iz crne jednobojne pozadine, koja ne daje osjećaj prostora. Umjetnik promatraču prikazuje svoju psihološku dubinu, te se dobiva dojam da se polako okreće oko njega iz jednog kadra u drugi.

Slika 6: Francis Bacon, *"Tri studije za Autoportret"*, 1980. godina, ulje na platnu, 37,5 x 31,8 cm, New York

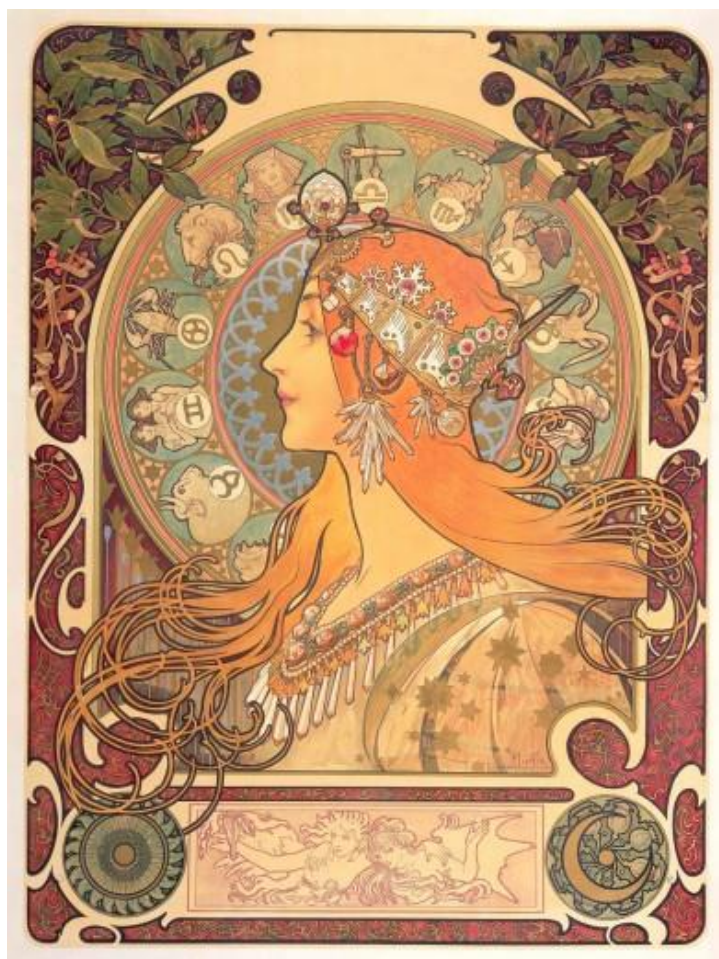
Mnogi hrvatski umjetnici također portretiraju sami sebe. Hrvatski umjetnik Miroslav Kraljević napravio je nekolicinu autoportreta a najpoznatije je njegovo djelo *"Autoportret sa psom"* iz 1910. godine, koje prikazuje umjetnika u sjedećem položaju, sa likom psa pokraj sebe. Osim Kraljevića, umjetnik Vladimir Becić stvara djelo *"Autoportret sa polucilindrom"* 1909. godine.

Slika 7: Miroslav Kraljević, *"Autoportret sa psom"*, 1910. godina, ulje na platnu, 110 x 85,5 cm, Zagreb

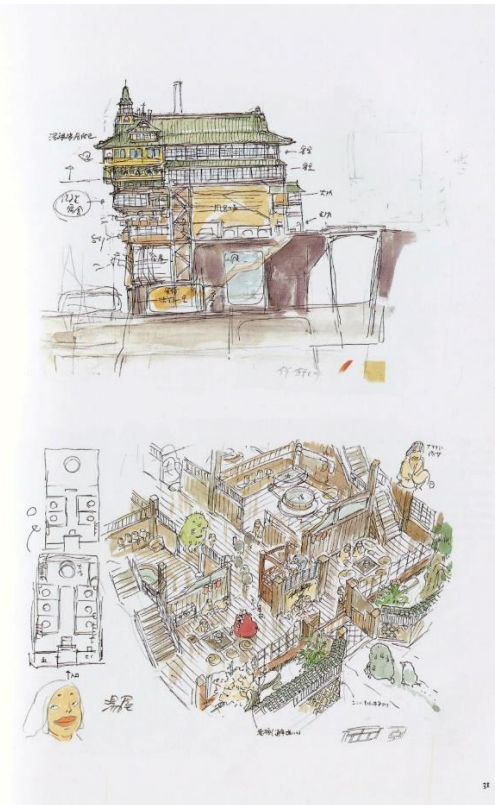
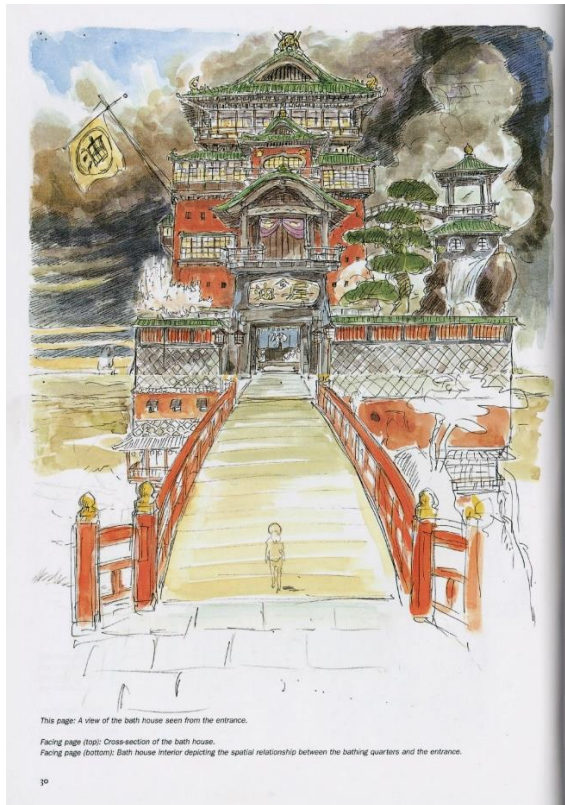
4. ILUSTRACIJA

Veliki utjecaj na moj rad i njegovu izvedbu su također imale razne ilustracije, od onih koje mogu istaknuti su djela umjetnika Alphonsa Muche, koji je izrađivao dekorativne postere koji su većinom prikazivali ženske figure sa raskošnim ornamentima. Istaknula bih njegov rad "Zodiac" (slika 8.) koji me je upoznao s tim umjetnikom.

Slika 8: Alphonse Mucha, "Zodiac", 1896.godina, litografija, 65,7 x 48,2 cm

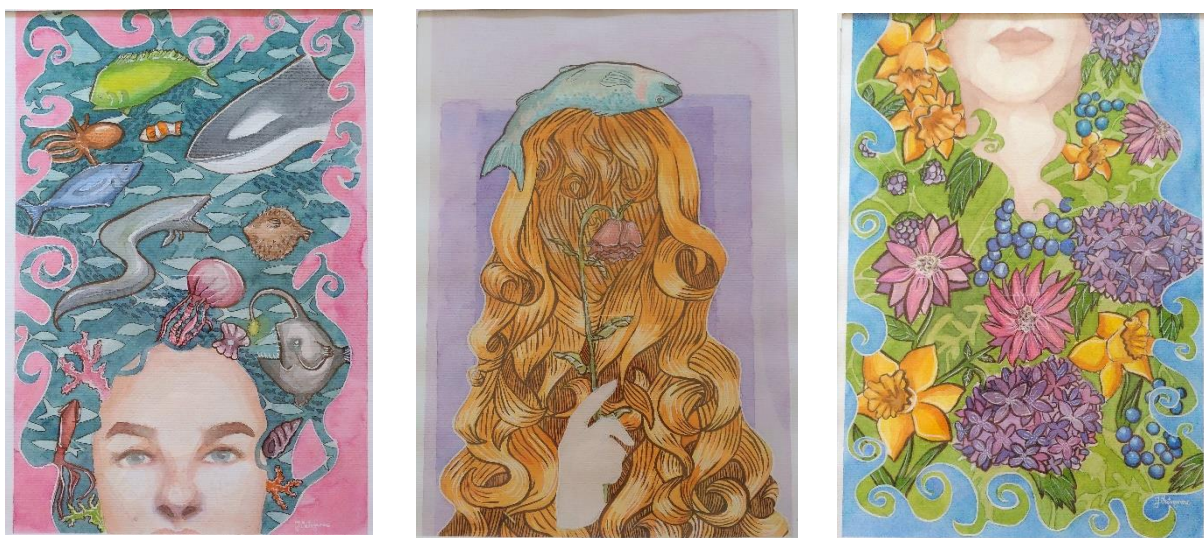
Osim Alphonsa Muche, japanski animirani filmovi su također igrali veliku ulogu. Jedan od najpoznatijih filmova je "Spirited Away" iz 2001. godine od Studia Ghibli i Hayao Miyazakija. Konceptualne ilustracije za film (slika 9.) napravljene su pomoću akvarela, te nam daju uvid u umjetnikov način razmišljanja i planiranja likova, scena i kadrova.

Slika 9: Hayao Miyazaki, ilustracije za film "Spirited Away"

5. IZVEDBA DJELA

Na 3. godini preddiplomskog studija likovne kulture htjela sam raditi s novom tehnikom koju dosad nisam probala, to je pobudilo moj interes za akvarel koji po mom mišljenju slikama daje neku vrstu svijetline i prozračnosti. Predhodno spomenuto djelo Francisa Bacona (slika 6.) je jedno od mnogo djela koje me je inspiriralo, osim njega tu je i djelo Alphonsa Muche (slika 8.) . Odlučila sam se za temu autoportreta jer mi daje mogućnost promisliti o sebi i predočiti to promatraču. Djelo je napravljeno u triptihu tj. podijeljeno je u tri dijela (slika 10.), na akvarel papiru. Korištena je kombinacija vodenih boja, rapidografa raznih veličina, te crni i bijeli tuš. Prvobitno je skicirano i odabrane su boje koje će se koristiti, zbog nemogućnosti ispravljanja mogućih pogrešaka napravljenih s vodenim bojama. Sva tri rada uokvirena su u zasebnim okvirima bijele boje s paspartuom, da nebi odvlačali pažnju sa samih djela.

Slika 10: Triptih, cijelina

6. ANALIZA DJELA

"*Autoportret 1*" (slika 11.) ujedino i prva dovršena slika prikazuje gornju polovinu autoportreta. Htjela sam dati dojam da kao i lice, kosa je dio moga autoportreta, u kojoj se ujedino i sva radnja zbiva. Ona je tu kao metafora za mozak u kojemu se nalaze sva naša razmišljanja i sve ono što zapravo čini čovjeka čovjekom. Motivi raznolikih riba predstavljaju sve te procese koji se odvijaju u mozgu, u ovom slučaju su to promišljanje i mnogobrojnost ideja koje zapravo odlaze i dolaze, svaki čovjek ih ima, što ne znači da će pretvoriti te ideje u djelo.

"*Autoportret 2*" (slika 13.) također prikazuje kosu ali s donjim dijelom autoportreta, te motivi cvijeća predstavljaju samo razvijanje ideja u pupoljke i ukorijenje istih. Kosa je za razliku od "*Autoportret 1*" opuštena, što također podupire činjenicu ukorijenja ideja, odlučnosti i sigurnosti u njih.

"*Autoportret 3*" (slika 12.) je zadnja slika, koja je pozicionirana s namjerom da se pogled promatrača uvijek vrati u sredinu. Ovoga puta kosa je stilizirana, te daje dojam da nema više bujnosti koju su imale prijašnje slike. Predstavlja samu istinu o ideji u mozgu kada se materijalizira u stvarni svijet, gdje postoji mogućnost da izgubiti sjaj, raznolikost i šarenilo boja koje je prvobitno imala. Motiv uvenulog cvijeta i ribe također podupiru činjenicu da je prvobitna ideja nestala, te sve što ostaje nakon cjelokupnog procesa je simbolika zbog koje sam odabrala prikazati te fragmente, u ovom slučaju šaku kao kontrast ustima i očima. Odlučila sam pozadine napraviti jednobožno da ne odvlače pažnju sa središta svake slike.

Slika 11: "Autoportret I", kombinirana tehnika, 2019.

Slika 12: "Autoportret 3", kombinirana tehnika, 2019.

Slika 13: "Autoportret 2", kombinirana tehnika, 2019.

7. ZAKLJUČAK

Proces stvaranja ovoga rada mi je omogućio da se bolje upoznam s kombinacijom drugačijih tehnika i njihovim rezultatom. Prethodno opisani radovi "*Autoportret 1*", "*Autoportret 2*" i "*Autoportret 3*" prikazuju moj način razmišljanja i promišljanja ideja. Smatram da su mi navedeni radovi dali dobru podlogu za budućnost moga studiranja i stvaranja, te buduće opredjeljenje za diplomski studij ilustracije. Zadovoljna sam izvedbom, te bih se u tom smjeru htjela nastaviti razvijati. Smatram da uspjeh ili neuspjeh samog rada još dodatno podupire moju samu zamisao ovog rada.

8. PRILOZI

- Slika 1 :
[https://en.wikipedia.org/wiki/Portrait_of_a_Man_\(Self_Portrait%3F\)#/media/File:Portrait_of_a_Man_in_a_Turban_\(Jan_van_Eyck\)_with_frame.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Portrait_of_a_Man_(Self_Portrait%3F)#/media/File:Portrait_of_a_Man_in_a_Turban_(Jan_van_Eyck)_with_frame.jpg)
- Slika 2 :
https://3.bp.blogspot.com/Kk3IaNqFyCc/WP5zu11P9QI/AAAAAAAAAJtc/Sgg1Cg24GU0-wR3OLFJFTKRxBLyS_i8LQCPcB/s1600/File_000.jpeg
- Slika 3: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b8/Egon_Schiele_-_Self-Portrait_with_Physalis_-_Google_Art_Project.jpg
- Slika 4 :
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/en/1/1e/Frida_Kahlo_%28self_portrait%29.jpg
- Slika 5 :
https://images.curator.com/images/t_x/art/feqqrj116u9zklg5vuxh/pablo-picasso-self-portrait-facing-death-1972.jpg
- Slika 6 : https://upload.wikimedia.org/wikipedia/en/e/e4/Three_Studies_for_a_Self-Portrait.jpg
- Slika 7 :
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e3/1910%2C_Miroslav_Kraljevic%2C_Autoportret_sa_psom%2C_ulje%2C_110x85%2C5%2C_Moderna_galerija_Zagreb.jpg
- Slika 8 : <https://www.wikiart.org/en/alphonse-mucha>
- Slika 9 : Hayao Miyazaki, *The Art of Spirited Away*, 2002. godina
- Slika 10 : Triptih, cijelina
- Slika 11 : "*Autoportret 1*", kombinirana tehnika, 2019
- Slika 12 : "*Autoportret 3*", kombinirana tehnika, 2019.
- Slika 13 : "*Autoportret 2*", kombinirana tehnika, 2019.

9. LITERATURA

- Davies, Denny, Hofrichter, Jacobs, Roberts, Simon, *Jansonova povijest umjetnosti, zapadna tradicija*, Zagreb, 2008
- Ljiljana Kolečnik i Petar Prelog, *Moderna umjetnost u Hrvatskoj 1898. - 1975.*, Zagreb, 2012. godina
- <https://hr.wikipedia.org/wiki/Autoportret>
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Self-portrait>